

VANDRINGSHINDER

FÖR FISK

EN INVENTERING

SAMMANSTÄLLD

**AV LASZLO SASDY, Fiskenämnden
under medverkan av**

**CARL - BERTIL NORDENBERG, Läns-
styrelsen**

December 1985

FÖRORD

Fiskenämnden och länsstyrelsen i Malmöhus län har gemensamt utarbetat en rapport angående vandringshinder för fisk. Rapporten är en inventering och klassificering av ett stort antal hinder och är en första sammanställning av detta slag för länet. En motsvarande inventering har tidigare gjorts för Kristianstads län. Då flera vattendrag är gemensamma för de båda länen har det befunnits lämpligt att utföra och presentera inventeringarna på likartat sätt. Därigenom erhålles en bättre och mer lättillgänglig översikt.

Inventeringarna skall ligga till grund för åtgärder. Preliminära förslag till sådana åtgärder presenteras i rapporten. För ett slutgiltigt ställningstagande kommer dock i varje särskilt fall överläggningar att hållas med representanter för olika myndigheter och organisationer för att mera ingående belysa fiskeribiologiska, miljömässiga och kulturhistoriska aspekter på ett vandringshinders restaurering, ombyggnad, nybyggnad eller rivning.

En inventering av detta slag kan ej göra anspråk på att vara heltäckande. Det är därför angeläget att uppgifter om ev övriga hinder som ej hittills kunnat spåras, insändes till Fiskenämnden i Malmöhus län, Celsiusgatan 38 C, 212 14 Malmö.

<u>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</u>	SID
VANDRINGSHINDER	1
<u>1. NYBROÅNS VATTENSYSTEM</u>	2
<u>1:1 NYBROÅN</u>	2
1:1:1 Barevadsmölla	5
1:1:2 Överbyggnaden vid sockerbruket i Köpungebro	6
1:1:3 Köpingemölla	7
1:1:4 Svenstorps mölla	8
1:1:5 Allevadsmölla	9
<u>1:2 KULLEÅN</u>	3
1:2:1 Kullemölla	10
<u>2. SVARTEÅN</u>	11
2:1 Svartemölla	13
2:2 Skönadalsdammen	14
2:3 Överbyggnad i Svarteån vid Krageholmssjöns utlopp	15
<u>3. SKIVARPSÅN</u>	16
3:1 Överbyggnad vid sockerbruket i Skivarp	18
3:2 Tånemölla	19
3:3 Skivarpåsns upprinnelse vid Borgasjöns utlopp, Skönabäck	20
<u>4. DYBÄCKSÅN</u>	21
4:1 Hörte kvarn	23
4:2 Vägtrummor vid St Munkemölla	24
4:3 Kvarndämme vid Låremölla	25
4:4 Pumpstationen vid Svenstorp	26
<u>5. TULLSTORPSÅN</u>	27
5:1 Sockerbrukets överbyggnad vid Jordberga	28
5:2 Kvarndämme vid skolan i V Vemmenhög	29
<u>6. SEGE Å</u>	30
6:1 Kvarn i L:a Mölleberga	32
6:2 Provisoriskt hinder vid Kvissle	33
<u>7. HÖJE Å</u>	34
7:1 Kornheddinge kvarn	36
7:2 Alberta kvarn	37
7:3 Esarps kvarn	38
7:4 Kraftverksbyggnad vid Häckeberga gods	39

<u>INNEHÅLLSFÖRTECKNING</u>	SID
<u>8. KÄVLINGEÅNS VATTENSYSTEM</u>	40
<u>8:1 KÄVLINGEÅN</u>	40
8:1:1 Högsmölla	42
8:1:2 Kävlingemölla	43
8:1:3 Rinnebäcks kvarn	44
8:1:4 Krutmöllan	45
8:1:5 Kvarnen i L:a Harrie	46
8:1:6 Bösamöllan	47
8:1:7 Kvarnviks kvarn	48
8:1:8 Håstad mölla	49
8:1:9 Regleringsdamm i Vombsjöns utlopp	50
<u>8:2 BRÅÅN</u>	51
8:2:1 Örtofta kvarn	53
8:2:2 Rolsberga kvarn	54
8:2:3 Högseröds kvarn	55
8:2:4 Kvarnhems mölla	56
<u>8:3 BÖRKAÅN - (ÅSUMSÅN - TOLÅNGAÅN - VOLLSJÖÅN)</u>	57
8:3:1 Nymölla	59
8:3:2 Överbyggnad under landsvägsbron i S Åsum	60
8:3:3 Betongöverbyggnad vid Sandåkra	61
8:3:4 Tolånga mölla	62
8:3:5 Kvarnanläggning uppströms Tolånga kyrka	63
8:3:6 Eggelstads kvarn	64
8:3:7 Kvarndämme uppströms Eggelstads kvarn	65
8:3:8 Nedlagd kvarn vid Vollsjo gård	66
<u>8:4 KLINGAVÄLSÅN</u>	67
8:4:1 Hemmestorpsmölla	68
<u>9. SAXÅNS VATTENSYSTEM</u>	69
<u>9:1 SAXÅN</u>	69
9:1:1 Saxtorps kvarn	72
9:1:2 Ålstorps mölla	73
9:1:3 Gissleberga kvarn	74
9:1:4 N Skrävlinge kvarn	75
9:1:5 Reslövs kvarn	76
9:1:6 Trollenäs kvarn	77
<u>9:2 BRAÅN</u>	70
9:2:1 Årups mölla	78
<u>10. RÅÅN</u>	79
10:1 Görarpsdammen	81
10:2 Nymölle kvarn	82
10:3 Fiskdammen i Sireköpinge	83
10:4 Fiskdammar 100 m N om Sireköpinge säteri	84

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

SID

<u>11. VEGE Å</u>	85
11:1 Fälleberga kvarn	87
11:2 Åbromölla	88
11:3 Överbyggnad vid kyrkan i Kågeröd	89
11:4 Åkarpsmölla	90
<u>12. RÖNNE Å</u>	91
12:1 Billinge mölla	93
12:2 Stockamöllan	94
12:3 Rönnebölla kvarn	95
12:4 Regleringsdamm vid Bollamölla	96
12:5 Regleringsdamm i Sjöholmen	97
<u>13. HÖÖRSÅNS VATTENSYSTEM</u>	98
<u>13:1 HÖÖRSÅN</u>	98
13:1:1 Höörsmölla	99
13:1:2 Brännemölla	100
<u>13:2 LERBÄCKEN</u>	98
13:2:1 Prydnadsdamm vid "Dalen"	101
13:2:2 Fiskdammar i Fogdaröd	102
<u>14. KVESARUMSÅN</u>	103
14:1 Kvarnanläggning W om Ludvigsborg	104
14:2 Överbyggnad vid Kvarngårdens sjukhem	105
14:3 Bondemölla	106
14:4 Fd vattenkvarn vid Bjävröd	107
<u>15. HÖRBYÅN</u>	108
15:1 Osbyholms kvarn	110
15:2 Överbyggnad i Hörby	111
15:3 Kvarntorps kvarn	112
15:4 Nedlagd kvarn i Hörby	113
15:5 Ebbamölla	114
15:6 Aleboda såg	115
15:7 Nymölla	116

VANDRINGSHINDER

De flesta av länets vattendrag vilka faller ut i havet eller större sjöar har stort värde för såväl yrkesfiske som sportfiske. Uppgången av fisk för lek i vattendragen kräver emellertid att dessa vatten dels har en tillfredställande kvalitet såväl från fysikalisk-kemisk som biologisk synpunkt dels att det finns bottnar av sådan typ att lek kan genomföras. Många av de vattendrag som i och för sig uppfyller dessa krav kan ändå vara svårtillgängliga eller ibland helt omöjliga som lekvatten därför att vandringshinder på något sätt försvårar uppgången av lekmogen fisk.

Vattendragen har i generationer använts av människan för skilda ändamål såsom t.ex. för drift av kvarnar, stampar, elkraftverk, dämmen etc. I många fall har samtidigt byggts trappor för fisken så att däri-genom passage för fisken erhållits. Allt eftersom dessa äldre anläggningar i vattendragen förlorat mycket av sin betydelse har de i många fall fått underhållet åsidosatt, ibland i sådan omfattning att de övergått i rent förfall. I andra exempel åter har nya anläggningar byggts vilket inneburit att vandringshinder av permanent karaktär i-bland skapats.

Den inventering av vandringshinder i länets vattendrag som presenteras i denna rapport har inriktats på att klassificera och beskriva hindren så att åtgärdsprogram skall kunna utformas.

Vandringshindren har indelats i definitiva hinder och partiella hinder.

Med definitivt hinder menas hinder som ej kan passeras av fisk ens vid högvattenföring i vattendraget.

Partiellt hinder är ett hinder som under vissa omständigheter kan passeras av fisk. Fiskart, vattenföringens storlek, hindrets typ etc. är emellertid bestämmande för om passage kan ske. Gränsdragningen mellan definitivt hinder och partiellt hinder kan därför vara svår att göra varför definitionerna mera skall ses som en grovindelning med viss variationsbredd.

Om fiskproduktionen i vattendragen skall kunna öka måste förutsättningar för fiskens närvaro skapas. Att garantera fisken fri väg är därvidlag en mycket viktig förutsättning. Att stänga fiskådra utan tillstånd är ett brott mot vattenlagen. Att bygga i eller på annat sätt utnyttja ett vattendrag för annat ändamål än fiske regleras i vattenlagen.

I den nya vattenlagen 3 kap. 11 § sägs följande:

"Om någon vill utföra ett vattenföretag som kan skada fisket, är han skyldig att utan ersättning vidta och för framtiden underhålla behövliga anordningar för fiskens framkomst eller fiskets bestånd, släppa fram vatten för ändamålet samt iaktta de villkor i övrigt som på grund av företaget kan behövas till skydd för fisket i det vatten som berörs av vattenföretaget eller i något angränsande vattenområde. Om nyttan av en ifrågasatt anordning eller ett villkor inte skäligen kan anses motsvara den kostnad som därigenom skulle åsamkas företagaren, kan han befrias från sådan skyldighet."

1. NYBROÅNS VATTENSYSTEM

1:1 NYBROÅN

Nybroån är sydkustens största vattendrag med stor betydelse för fisket tack vare sitt förnämliga havsöringsbestånd. Åns nederbördsområde på 319 km² ligger till största delen i Kristianstads län, endast en tredjedel faller inom Malmöhus län. Huvudfårans övre dalgång, den natursköna Fyledalen, är en topografiskt och geomorfologiskt synnerligen säregen landskapsform och är skyddad enligt naturvårdslagens 19 §. Dalbotten, omgiven av bokskogsklädda, markerade sluttningar, utgöres främst av betesmarker, medan de två största tillflödena österifrån - Trydeån och Örupsån - avvattnar huvudsakligen ett jordbruksdominerat landområde.

Nybroån är idag, efter att ha varit kraftigt belastad av föroreningar från skilda industriella verksamheter till slutet av 60-talet, inte bara länets utan sannolikt ett av landets mest produktiva vattendrag när det gäller produktion av havsöring. Innan de värsta utsläppen från sockerbruket i Köpingebro upphörde 1967, upprätthölls öringsbestånden av ett entusiastiskt och framgångsrikt fiskevårdsarbete genom Ystadsortens Fiskevård- och Sportfiskeförening. Sedan slutet av 40-talet har föreningen genomfört en rad biotopförbättrande åtgärder vilka har blivit normgivande vid genomförandet av liknande arbeten i andra vattendrag. Särskilt tillskapandet av nya lekplatser, byggandet av laxtrappor, yngelutsättningar och kontroll av upp- och nedvandrande öring bör framhållas, åtgärder som har haft ett betydande allmänt intresse, inte minst för fisket efter öring vid sydkusten. Som ett resultat av detta välorganiserade och idoga arbete bör nämnas att antalet leköring som passerade fällan i Köpingebro under den senaste säsongen (1984-85), uppgick till 4 000 exemplar med en sammanlagd vikt på 9,6 ton.

Idag bedrivs ett omfattande sportfiske i vattendragets nedre delar, där allmänheten genom att lösa fiskekort, har möjlighet att utöva ett i vår landsdel sällsynt och givande strömfiske.

Utöver havsöring hyser Nybroån ett icke föraktligt bestånd av stationär öring. Älfisket är av mindre omfattning, fångsten sker huvudsakligen i några fasta fisken - ålkistor - i anslutning till kvarndämnena.

Vandringshinder

Det första hindret utgör kvarndämnet vid Barevadsmölla (1:1:1). Sedan ett antal år tillbaka finns här en väl fungerande laxtrappa.

Laxtrappa finns även i anslutning till sockerbrukets överbyggnad i Köpingebro (1:1:2). Trappan som tillkom 1969 fungerar som en fälla där all uppgående fisk kontrolleras. Vid extremt högvatten kan dock en del fisk ta sig förbi dämnet utan att hamna i fällan. Här tas även avelsfisk för romtäkt till föreningens odlingsverksamhet. På våren tjänstgör delar av dämnet som kontrollfälla för de utvandrande havsöringsungarna (smolten). Tack vare denna fälla kan årsproduktionen av öring uppströms sockerbruket beräknas.

Kvarndammen vid Köpingemölla (1:1:3) utgör sedan tillkomsten av en laxtrappa inte något allvarligt hinder för stigande öring. Vattenföringen genom trappan under lågvatten har dock visat sig vara i minsta laget, eftersom en hel del vatten avleds för driften av ett kraftverk till kvarnhuset. Planer på en förbättring av trappans funktion finns.

Beteckning och läge

6:2 Provisoriskt (?) hinder vid Kvissle.

Vandringshindrets art

Partiellt hinder.

Hindret, uppbyggt med järnrör och plank, är olagligt och förhoppningsvis av tillfällig natur. Dess enda syfte är att stänga av ån för nedvandrande ål och leda fisken till en ryssja som vid besökstillfället var placerad nedströms anordningen.

Åtgärder

Hindret är olagligt och måste avlägsnas.

Ett olagligt vandringshinder vid Kvissle.

7. HÖJE Å

Höje å är ett av länets större vattendrag med ett nederbördsområde på 290 km². Ån flyter genom ett tätbefolkat slättlandskap med intensiv jordbruksverksamhet. Detta medför att vattendraget är hårt belastat dels av närsalter från åkrar dels av avloppsvatten av varierande renhetsgrad från tätorternas reningsverk. Mängden avloppsvatten nedströms Lunds reningsverk uppgår till 50 % av åns totala vattenföring under sommarhalvåret. Från biologisk och från fiskets synpunkt är förhållandena följaktligen i högsta grad otillfredsställande även om situationen har förbättrats något under senare år tack vare bättre kontroll av utsläpp och förbättrade reningsmetoder. Problemen är dock fortfarande betydande vilka förvärras ytterligare av att ån på grund av sitt långsamma flöde saknar självreningsförmåga i sitt nedre lopp.

Förr bedrevs ett givande yrkesfiske i Höje å, främst i mynningsområdet. Det finns också uppgifter om att havsöring utnyttjade vattendraget för sin reproduktion på den tiden. Under det senaste året har fångst av öring återigen rapporterats. Sannolikt härstammar dock dessa fiskar från de smoltutställningar som har skett vid kusten, genom fiskerimyndigheternas försorg. Någon lek av havsöring i vattensystemet har ännu inte kunnat beläggas, men intresset för att skapa ett fast bestånd är stort, inte minst från sportfiskarnas organisationer. Av vandringsfisk, förutom ål, förekommer för närvarande endast id i vattendraget, företrädesvis under dess lekvandring på våren.

Vandringshinder

Det första hindret finns ca 20 km från mynningen vid Kornheddinge kvarn (7:1). Genom enkla åtgärder som medför en höjd vattennivå i kvarnens förbiledning, skulle fisken ges bättre möjlighet att passera hindret även under extrem lågvattenföring. Kvarnanläggningen i Alberta (7:2) bedöms vara ett mycket svårt hinder, i synnerhet för stigande öring. Byggandet av en laxtrappa i anslutning till överbyggnaden torde vara en nödvändig åtgärd och ett villkor för att fisken ska nå de förnämliga reproduktions- och uppväxtområden i vattendragets övre delar. Resterna av kvarnanläggningen vid Esarp (7:3) utgör normalt inget allvarligt hinder, även om vissa förbättringar vore önskvärda.

Definitivt hinder möter fisken först vid Håckebergasjöns utlopp (7:4) i form av en kraftverksbyggnad. Anläggningen är inte längre i drift och turbinen är nedmonterad. Det är dock tveksamt om det finns anledning att åtgärda detta hinder eftersom sjöns regleringsanordningar endast ett tiotal meter uppströms sätter definitivt stopp för vandringsfisk.

7. HÖJE Å

7:1 7:2

7:3

7:4

Beteckning och läge

7:1 Kornheddinge kvarn, ca 1 km SSO Kyrkheddinge.

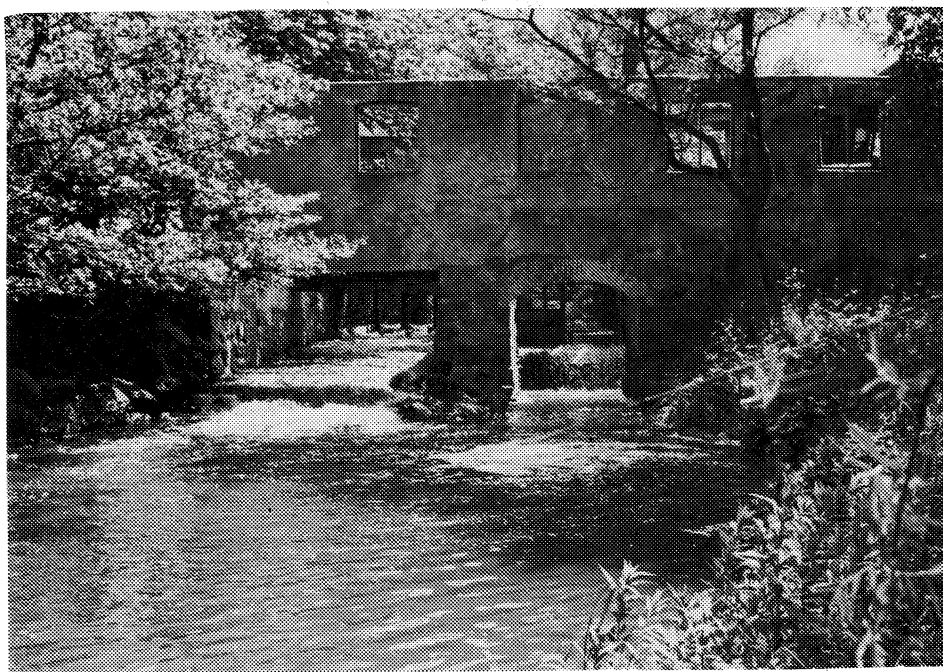
Vandringshindrets art

Partiellt hinder.

Kvarnverksamheten har sedan länge upphört, byggnaderna används numera som sommarbostad. Kvarnhuset var utan tak vid besöksstillfället men reparationsarbeten pågår och det är meningen att den gamla byggnaden skall rustas upp. Hindrande dammöverbyggnad finns inte i anslutning till anläggningen. Vattenkraften - fallhöjden är ca 2 m - utnyttjas för närvarande till elproduktion, företrädesvis under perioder med tillräckligt god vattenföring. Minikraftverket i den ursprungliga kvarnrännan är försett med galler vid intaget, vilket hindrar nedvandrande fisk att komma in i turbinen. Regleringsanordning och förbiledning finns, den senare i form av en lång betongränna med kraftigt forsande vatten.

Åtgärder

Förbiledningen bör förses med avsatser för att minska den kraftiga strömmen och höja vattennivån i rännan. Med ett spärrgaller i kvarnrännans utlopp skulle fisken hindras att ta sig förbi hindret den vägen och eventuellt skadas i turbinen.

Den kraftiga vattenströmmen i kvarnens förbiledning till vänster försvårar fiskens passage.

Beteckning och läge

7:2 Alberta kvarn, ca 400 m NW om Esarps kyrka.

Vandringshindrets art

Partiellt hinder.

F d vattenkvarn där verksamheten upphörde 1965. Överbyggnaden med sin höjd på drygt 1 m utgör ett mycket svårt hinder för vandringsfisk. Kvarnrännan är numera igenfylld medan förbiledningen med tillhörande regleringslucka fortfarande är i funktion. Dammen är kraftigt igenväxt i synnerhet på ställen där beskuggande trädridå saknas och behöver rensas.

Vid lågvattenföring leds allt vatten genom förbiledningen, vilken vid sitt utlopp är försedd med ett finmaskigt järngaller. Galleravstånden är ca 10 mm och understiger klart lagstadgat mått. Anordningen fungerar som fiskfälla där det enligt uppgift fortfarande tas en hel del ål. Eftersom gallret hindrar även stigande fisk uppstår här ett definitivt hinder under perioder med lågvattenföring.

Åtgärder

För att laxfisk ska kunna passera hindret och nå de förnämliga lek- och uppväxtlokalerna i vattendragets övre delar, är det nödvändigt att skapa fungerande fiskväg förbi dämnet. En sådan kan utformas antingen som avsatser i överbyggnaden eller som laxtrappa i den nuvarande förbiledningen. I det förra fallet bör trappan konstrueras så att ett ständigt vattenflöde garanteras genom denna, även under låga vattenföringar.

Kvarndämnet vid Alberta är ett för laxfisk svårpasserbart hinder.

Beteckning och läge

7:3 Esarps kvarn, 200 m NO om Esarps kvarn.

Vandringshindrets art

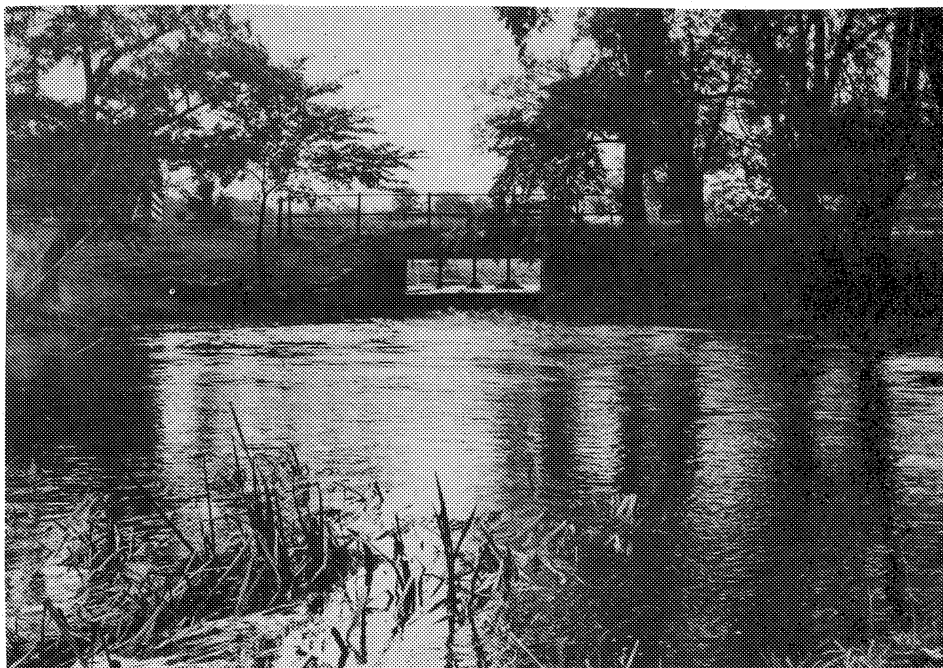
Partiellt hinder.

Någon kvarnverksamhet bedrivs inte längre i anläggningen. Dämningsluckorna är bortplockade, endast betongfundamenten och järnbalkarna återstår idag. Vid låg- och normalvattenföring forsar vattnet över en 6 - 7 m lång betongplatta med kraftig ström som i kombination med den låga vattennivån över plattan onödigt försvårar fiskens passering. Under högvatten rinner fortfarande en del av åns vatten genom den gamla kvarnrännan.

Åtgärder

De tre järnbalkarna bör avlägsnas eftersom där fastnar nedfallna grenar och annat bråte, vilket kan skapa ett onödigt hinder för stigande fisk.

För att minska strömhastigheten och samtidigt höja vattennivån i betongrännan bör den förses med strömspärrar. Dessa kan byggas upp antingen av natursten eller i betong.

Kvarnanläggningen i Esarp utgör inget allvarligt hinder för fisk.

Beteckning och läge

7:4 Kraftverksbyggnad vid Häckeberga gods.

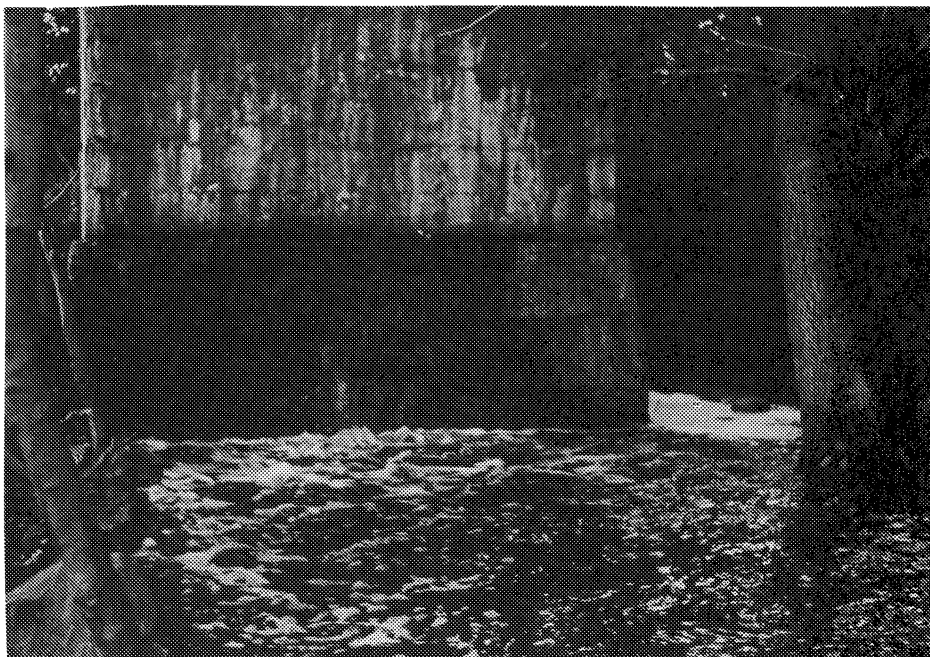
Vandringshindrets art

Definitivt hinder.

Byggnaden ligger en kort sträcka nedanför Häckebergasjöns ena utlopp, där Höje å har sin egentliga upprinnelse. Vattenflödet i utloppet till väster är oftast obetydligt, sannolikt endast ålyngel kan ta sig upp till sjön den vägen. Turbinen är numera borttagen men fortfarande passerar så gott som hela vattenflödet genom anläggningen. En rivning av byggnaden är motiverad huvudsakligen från landskapsestetisk synpunkt eftersom några tiotal meter uppströms ligger ett nytt och definitivt hinder i form av en avloppsmunk som reglerar Häckebergasjöns vattennivå.

Åtgärder

Inga.

Nedlagd kraftanläggning vid Häckebergasjöns utlopp.

8. KÄVLINGEÅNS VATTENSYSTEM

Kävlingeåns vattensystem är länets utan jämförelse största som ligger i hela sin utsträckning inom länets gränser. Det sammanlagda nederbördsområdet uppgår till hela 1 229 km², varav sjöarnas andel är ca 2 %. Huvudån som sträcker sig från Vombsjöns utlopp till utfallet i Öresund mottar förutom ett antal smärre bäckar två större tillflöden; Klingavälsån som avvattnar landskapet mot sjöarna Ellestadssjön, Snogeholmssjön och Sövdesjön i sydost och Bråån som ansluter till huvudfåran från norr vid Örtofta. Den idag kraftigt reglerade Vombsjöns viktigaste tillflöde, Björkaån, har sitt avrinningsområde i länets östligaste delar. Vattensystemets nederbördsområde som helhet är starkt jordbruksdominerat.

8:1 KÄVLINGEÅN

Under en följd av år har Kävlingeån varit ett av länets hårdast föroreningsbelastade vattendrag. Flera kommuner, industrier och lantbruk har utnyttjat ån som vattentäkt och recipient för otillräckligt renat avloppsvatten. Genom en lång rad vattenvårdsåtgärder under de senaste åren har dock åns vattenkvalité förbättrats radikalt och idag anses ån vara lämplig för laxartad fisk.

Ett tidigare rikt fiske i Kävlingeån upphörde nästan helt under de värsta föroreningarnas tid. Havsöringsbeståndet slogs ut i början av vårt århundrade och laxen försvann redan under förra seklet. De tåligaste arterna som karpfiskar har dock överlevt föroreningarna och t o m gynnats av eutrofieringen. Även ålen har klarat den nedsmutsade miljön.

I mitten av 40-talet bildades Svenska Lax- och Laxöringsföreningen med det vällovliga syftet att aktivt medverka till vattendragets förbättring och framför allt att återskapa dess tidigare bestånd av laxartad fisk. Betydande arbeten lades ner på biotopförbättrande åtgärder, på odling och utsättning av lax och havsöringsyngel i de mindre tillflödena, liksom på kontroll och uppföljningsverksamhet. Med facit i hand kan idag konstateras att även om föreningens entusiastiska medlemmar måhända var för tidigt ute har deras arbete betytt mycket för vattensystemets nuvarande status som fiskevatten, vilket manar till efterföljd. Tack vare föreningens insatser finnes idag ett gott havsöringsbestånd i Kävlingeån.

Vandringshinder

Kävlingeåns fallhöjd på 20 m mellan Vombsjön och havet har ända sedan tidig medeltid utnyttjats för kvarndrift. Nivåskillnaden är störst mellan Örtofta och Furulund och på den sträckan har funnits nio vattenmøllor. I de flesta av dessa har kvarnverksamheten upphört medan två fortfarande är i drift, L:a Harrie och Kvarnvik. Kvarndämnena kvarstår vid fem av de nedlagda anläggningarna vilka dessvärre utgör mer eller mindre allvarliga vandringshinder för fisk. Det svåraste hindret finns dock vid Vombsjöns utlopp.

Kvarndämnet i Högsmölla (8:1:1) är Kävlingeåns första hinder. Det finns ålyngelledare och laxtrappa i kvarnbyggnaden vilka uppges fungera tillfredsställande. Vid normal- och högvatten kan fisken passera över kvarndämnet.

